

A.W.W. Rieter, docent in de wijsbegeerte van het recht aan de Katholieke Universiteit Brabant gaf zijn studie in eigenbeheer uit in een oplage van precies 1200 fraai ingebonden - eigenhandig getypte - exemplaren waarin de productieprijis (17 fl.) en de boekhandelprijis (25 fl.) per stuk uitdrukkelijk zijn vermeld. De 'auteur' presenteert zich ook eerder als een 'samensteller', want het grootste deel van het boek bestaat uit uittreksels van andere auteurs over het werk van weer andere auteurs waartussen de persoonlijke commentaren van Rieter zijn gewezen. Aldus heeft het veel weg van een laat-middeleeuws boekwerk over de Instituten en Digesten van Justinianus, gevuld met oorspronkelijke tekstfragmenten van de meesters, van commentaar voorzien door glossatoren - zoals onder andere De Vogel over Plato, Sizoo over Augustinus, De Valk over Morus, Manenschijn over Hobbes, Houwens Post over Montesquieu, Scheltens over Kant - dat postglossator Rieter dan vervolgens bewerkt en commentarieert. Centraal referentiepunt vormt voor hem daarbij het werk van Plato (is de hele westerse wijsbegeerte niet één verzameling voetnoten op Plato werpt hij, met Whitehead op), de enige denker die ook met eigen tekstfragmenten wordt voorgesteld.

Hoewel dergelijke methode van presentatie ongetwijfeld haar pedagogisch nut kan hebben - de lezers/studenten worden met verschillende interpretaties geconfronteerd - leidt zij in een boekwerk als dit toch vooral tot onoverzichtelijkheid en vallen de commentaren en persoonlijke overwegingen van Rieter wel wat zwakjes uit; het is al te duidelijk bij een 'syllabus' met 'college - en andere uiteenzettingen' gebleven waaraan nog heel wat had moeten worden geschaafd alvorens die als boekwerk aan een ruimer publiek voor te stellen. Het boek ontbeert een centrale stelling en de auteur beperkt zich tot losse (verzamelingen van) opmerkingen waaruit de lezer al evenmin wijzer wordt omtrent de eigen opvattingen van de auteur op substantieel zowel als interpretatief vlak.

Het blijft bij min of meer 'spontane' notities of bij herhalingen van wat een ander auteur reeds had gesteld. Ik betwijfel of dergelijke, rommelige wijze van voorstellen 'voor een eerste kennismaking' - want daarvoor is de selectie van Rieter bedoeld - adequaat is. Tenslotte is de benadering van Rieter volstrekt a-historisch; hij situeert de tekstfragmenten noch hun auteurs in hun tijd en beperkt zich tot een loutere tekst-interpretatie die dan nog weinig bijdraagt tot het begrijpen ervan. In de recente stroom aan ideeënhistorische publicaties kan het boek van Rieter dan ook bezwaarlijk een nuttige of grensverleggende bijdrage worden genoemd.

Koen RAES

* * *

BEWOGEN POLEMIEK

A. Lehning, *Prometeus en het recht van opstand*, Baarn, Ambo & Schoten, Westland, 1987, 116 blz., 498 Fr.

De bekende Nederlandse anarchist, Arthur Lehning, heeft zich niet alleen ingelaten

met zijn immense studie en uitgave van het werk van Michael Bakunin, hij is ook een veel gevraagd columnist en polemist, die in korte stukken de problemen van zijn tijd en van het linkse denken behandelt. De reeks 'Essays en Commentaren' bundelt die bijdragen. Het eerste deel, *De Draad van Ariadne*, heeft als leidraad de opvatting dat er "een uitweg moet worden gevonden uit het doolhof van de moderne maatschappij, waarin de mensen verdwaald zijn". Het tweede deel, *Ithaca*, behandelt de concrete utopie, die mensen de kracht verleent om tot handelen over te gaan. In het derde deel staat de revolve en het recht van opstand centraal tegen iedere vorm van onderdrukking. Met zijn heldere, directe en ethisch sterk bewogen pen schetst Lehning het leven en de betekenis van anarchisten, van de 'onbegrijpelijkerwijze marxist' Ernst Bloch, gaat hij in op het werk van kunstenaars en filosofen, en staat hij stil bij het recht op opstand van totaalweigerers of Poolse arbeiders. De auteur neemt het telkens weer op voor wie zich op welke manier ook weet te onttrekken aan het régime van geweld en doet dat op een eerlijke, rechtstreekse wijze. Zoals Anton Constandse neemt Arthur Lehning de functie op zich van een links geweten voor Nederland, zonder zich daarbij enige intellectualistische 'autoriteit' aan te matigen; hij schrijft sober en direct en steeds terzake. Lehning benadrukt dat we het verleden niet mogen vergeten, noch van voorbeeldige anarchisten als Bart de Ligt of Clara Wichmann of van kunstenaars als Charley Toorop, Erich Wichman of Slauerhof, noch van een theorie zoals Rousseau's *contrat social* dat hij als een voorbode van de totalitaire democratie kenmerkt of zoals het marxisme waarvan Lehning het 'historische ongelijk' op theoretische (de 'dictatuur van het proletariaat') zowel als op praktisch (het Stalinisme, de Nomenklatura) vlak hekelt. Ook aangaande een figuur als Trotsky herinnert hij onverbiddeijk aan diens medeverantwoordelijkheid in de vernietiging van de basisdemocratische vormen van socialisme, zoals bij diens onderdrukking van de opstand van Kronstadt.

De essays lezen vlot en, al zijn ze vaak erg kort, toch steek je er steeds wel iets bij op. Het gelijk van het anarchistische gedachtegoed vormt de telkens weer herhaalde en volgehouden standpuntbepaling van de auteur, ook al is er in de geschiedenis zo weinig anarchisme gerealiseerd en blijken de centralistische, étatistische en hiërarchische tendensen nog steeds dominant. Niet de historische onvermijdelijkheid, maar wel de ethische - humane én ecologische - noodzakelijkheid van een anarchistische maatschappij wordt door Lehning in de verf gezet. *"Men heeft mij dikwijls gevraagd waarom ik nog altijd deze opvattingen huldig, ofschoon er in de geschiedenis niet veel van is gerealiseerd. Of ik niet ontmoedigd ben? Dat vraag ik mijzelf ook wel eens af. Maar het feit dat de geschiedenis anders is verlopen, kan geen reden zijn om van deze ideeën afstand te doen. Des te minder, omdat ze in hun negatieve connotatie steeds en minder bevestigd worden, tenzij men van mening is dat de dictatoriale en totalitaire ontwikkeling van de staten, de toenemende bureaucratisering en technocratisering van de maatschappij, iets met socialisme en vrijheid te maken hebben. Omdat deze denkbeelden niet gerealiseerd zijn, daarom zijn ze nog niet begraven. ... Ik ben wel pessimistisch, maar niet ontmoedigd"* (p. 8) En hij besluit met de woorden van Fassbinder: "Wat men niet kan veranderen, moet men althans beschrijven." Ik kan het daar bijna mee eens zijn in deze tijd waarin de geschiedenis vaak of vergeten of getrivialiseerd wordt.

Koen RAES

* * *